

ԳՐԱԿԱՆ

ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԷՆԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹԻՒՆԸ

(ԳԱՌԱՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԻԹՈՎ)

Վ. Թեքէնան ծնած է Պոլիս, Օրթա-գիւղի մէջ, 1878 ին։ Ծնողքը Կեսարացի էին, կանուխէն Պոլիս հաստատուած։ 1878ը նշանակելի և յուսատու թուական մը և՛ դաւ թրքահայ ժողովուրդի ժամանակակից պատմութեան մէջ։ Այդ թուականին էր որ Պերլինի դաշնագիրը հայկական բարենորոգումներու անխուսափելի պէտքը կը վաւերացնէր և կը ստեղծէր հայկական ցաւագին հարցը, որ ճակատագրական բան մը պիտի ըլլար թրքահայերու համար։

Որիմեան կանուխէն գաւառացի հայուն և հայրենի երկրին կենդանի և ուժեղ ձայնը եղած էր Պոլսոյ մէջ. և մայրաքաղաքին ազգ. իշխանութիւնը ու հայ ժողովուրդը, թօթուած իր դարաւոր թրմրածութենէն, Վասիորի հանդարտ ջուրերէն անդին՝ տակաւ վարժուած էր տեսնել հեռաւոր հորիզոններու մէջ իր տուայտող արևակիցներն ու պատմական հայրենիքին աւերածութիւնը և ժամոհմը եկած էր իրեն համար իր ազգային և հայրենասիրական պարտականութիւնը կատարելու անոնց հանդէպ։ Թերևս առաջին անգամ էր որ դարաւոր խաւարէ մը ետք, ազգային համայնական գիտակցութիւնը կը սաղմնաւորէր միտքերու մէջ։

Յանկուցիչ երազներու մթնոլորտ մըն էր որ կը սաւառնէր Հայ երկրին և Հայ ժողովուրդին վերեւ, և ծնունդ կուտար անօրինակ ոգևորութեան մը և տենդային շարժումի մը։ Ամէն մարդ գերազոյն մտահոգութեան մը մէջ կ'ապրէր, իրականացնել ու ստեղծել Ազգին վերածնունդը։ Կրթութիւնը և զարգացումը օրուան հացէն աւելի կարեւորութիւն կը ստանային, եւ զպրօքն ու մամուլը հեքոտ շարժումի մը կը սկսէին, լոյսին առջև ճամբայ բանալու մտահոգութեամբ՝ հայ երկրին մութին ու քառսին մէջ։ Զարգացած երիտասարդութիւնը իր մէջ կոչում ու առաքելու-

թիւն կը զգար վարելու այդ շարժումը, կերտելու համար հայ ժողովուրդին փրկութիւնը։

Վ. Թեքէնան այդ երազային տենդոտ շրջանի ծնունդն էր։ Իր միսերուն և ոսկորներուն մէջ վաճառականութեան և հարկութեան բնազդը ունեցող սերունդի մը պատկանելով հանդերձ՝ գործի աշխարհը չպիտի խօսէր իր հոգիին, ինչպէս էր ամիրաներու և պետական մարդոց շառաւիղներուն համար, վասնզի այդ օրերուն, ամէն ոք կը զգար թէ ամէնուն առջև բաց կը մնար միայն ազգային վերածնունդի հոռաբակաց աշխատանքը. և հայրենի ու մեծերը, անգիտակից և բանական մղումէ մը տարուած, թերևս հաւանակ իրենց գրական մարդու նախասիրութիւններուն, մտիկ ընել հարկադրուած կը զգային այդ նոր ու տարտամ ձայնին։ Վ. Թեքէնան, ուրիշ շատերու հետ, քըշուեցաւ այդ հոսանքին։ Օրթագիւղի նախնական վարժարանէն, որ դեռ չափով մը կը պահէր իր անցեալի փառաւոր աւանդութիւնները. անցաւ Իսկիւտարի Պէրպէրեան վարժարանը, անկէ ալ՝ Ղալաթիոյ Կեղրոնական վարժարանը զոր կը վարէր, այդ օրերուն, եթէ չեմ սխալիր, մեծ հայրենասէրը, Մինաս Չերազ։

Ուսանողական շրջանին իսկ՝ բնականօրէն վարակուեցաւ իր շուրջը շինուած շարժումէն, վասնզի անդիմադրելի բան մըն էր ան, հրապոյրին գինովցնող բոլոր ուժովը։ Դեռ վարժարանի գրասեղաններու վրայ, ան յափշտակուեցաւ «Հայրենիք» թերթի կատարած առաքելութենէն, որ, Թիֆլիսի Մշակի ուղղութեամբ, պաշտօնը տուած էր իրեն՝ նոր գաղափարներու և ժամանակի ոգիին թարգմանը ըլլալ հայ ժողովուրդի բոլոր խաւերուն մէջ։ Հայրենիքի շարժիչ ուժերն էին կարգ մը նորեր. ողբացեալ Ա. Արփիարեան, Յ.

Շահնագար, Տ. Կամսարական, Լ. Բաշախան, Ա. Զօպանեան, Զօհրապ, Հրանդ Ասատուր, և այլն: Ասոնք ընտանիք մը կը կազմէին, մեծ մասով դուրս եկած՝ Պէրպէրեան և Կեղորոնական վարժարաններէն. և բոլոր անոնք որ այդ վարժարաններէն կ'անցնէին, տեսակ մը ժառանգականութեամբ՝ մաս կը կազմէին այդ ընտանիքին: Վ. Թէքէեան այդ ընտանիքին կը պատկանէր: Երիտասարդներ էին անոնք, որոնք իրենց միամիտ և պաշտելի հաւատքին մէջ, կը զգային թէ պատգամ մը ունէին տանելիք այն ժողովուրդին որուն արիւնը կը պտուտքէր իրենց երակներուն մէջ: Պայքարի, ընդվզումի, անհանգարտ, շարժումի խօլ կեանք մը կը վարէր գիրենք, կ'ուզէին շարժել հինաւուրց անսասան ժայռը իր պատուանդանին վրայ՝ աղատ ծովերը ակօսելու համար:

Թէքէեան, այս պահուն, ըսինք, Կեղորոնականի գրասեղաններսւն վրայ, լռակեաց, գլխահակ, հեզ ու երագուն տղան էր. աչքերը կը սեւեռէր մերթ այդ բռնկած հորիզոնին, և անկէ փրթող և իրեն հասնող ձայներու փսփսուքը և մտերմութիւնը կը ժողվէր, և մեծերու խաղերը օրինակելու մանկունակ զբօսանքով մը, ճերմակ թուղթերուն կը յանձնէր իր գրողի առաջին փորձերը, և ինչ հեշտանք ու բերկրութիւն անոր համար, երբ այդ թուղթերու պարունակութիւնը մերթ կը շողար տպուած էջերու վրայ, իր հմայուած աչքերուն դիմաց, որուն հաւատալը չէր իրար:

Թէքէեան գտած էր իր ճամբան, փառքի և գործի ճամբան. իր երէց եղբայրներուն քով և անոնց առաջնորդութեան տակ, և կը նետուէր հրապարակ՝ թեւերը բացած. սկիզբը՝ անհամարձակ և խպլոնքալիքով: Ինչո՞ւ չէ. եթէ ուրիշները պատգամ մը ունէին այն ժողովուրդին որ իրենն ալ էր, ինքն ալ պիտի կրնար լսեցնել անոր՝ իր ձայնը:

Այս ճամբուն մէջ է որ կը հանգիւզինք իրեն իննսունական թուականներուն, իբր գրչի մարդ, յօդուածագիր, հրապարակագիր, խմբագիր և վերջապէս ու առաւելապէս բանաստեղծ:

Երիտասարդութիւնը իր տենդագին խանդին մէջ և կորովին հեղեղող թափին տակ, չափ ու կշիռ չի ճանչնար, ան իր

աճապարանքին մէջ՝ թեւերը լայն կը բանայ ամէն բան ընդգրկելու անզուգայ ըզձանքով, ամէն բանի տիրելու անոտաման խիզախումով: Վերածնունդի երկունքները իրենց սանձակոտոր վազքին մէջ ամէն բան իրարու կը խառնեն յաճախ և դիրքերն ու կոչումները իրարու հետ կը շփթուին և իրարու մէջ կը ձուլուին: Եթէ սակայն այս ընթացքով գործունէութեան թափը կը ծաւալի և կ'ուժեղանայ, արուեստի նրբութիւնը և մշակումը կը տուժն յաճախ. մագերու գիսախօլ խառնամանումով մը գոր ամէն կողմէ փշող հովերը թընճուկի կը վերածնեն: Սակայն, Թէքէեան, գործունէութեան այս խառնակ թոհուրոհին մէջ, գիտցաւ մտիկ ընել իր սրտին ու հոգիին ամենէն ընտանի ձայնին: Բանաստեղծութեան կը պատկանէր ինքը, և քնարն էր որ պիտի պատշտէր իր նրբին մատներուն:

Եւ եթէ քուեցաւ ընդհանուր հոսանքէն, հրապարակագրութեան և յեղափոխական արկածալից գործունէութեան, օրուան խոնջէնքէն ետք՝ գլխերուան անդորութեան ու մենութեան պահերուն, միշտ փնտռեց իր սենեակին անկիւնը նետուած քնարը որ ամենէն աւելի կը յանկուցանէր իր հոգին:

Ան՝ առաջին օրերէն մինչև այսօր, իր յիսունը անցած տարիներուն, հոս և հոն, հրապարակագրի գրիչը շարժած է, և թողուցած է ազգային գործերու, ընկերական և հասարակական հարցերու շուրջ, տեսութիւններու և խորհրդածութիւններու արժէքաւոր էջեր, որոնք իրարու միացած ստուար հատոր մը պիտի կազմէին հանգարտ, իրատես, գործնական և բանաւոր խորհուրդներու, յստակ ու մեկին լեզուով մը գրի տոնուած: Սակայն իրեն կը պակսէր պայքարի մարդուն կորովի ջիղը, և մամուլի կրկէսը անընդունակ պիտի ըլլար իր էութեան խորքը, իր ամբողջութեանը մէջ, թարգմանիչ և իրեն քաշել զանգուածները որոնք սովորաբար կը տարուին աւելի համարձակ և աւելի ուժեղ ձայներէ, առիւծի մոնչիւններէ: Ինքը, յաւիտենական տղան էր. միամիտ, բարի ու հեղահոգի, երազկոտ և հմայուած, որ պիտի ուզէր երգել հանգարտ ջուրերու եղերքը, ուռնիններու ստուերին տակ:

Այդ երգը կը մնայ իրմէ, իբր հա-
րուստ ծնունդը իր հոգիին, որ զինքը ը-
րամ է մեր ժամանակակից բանաստեղծնե-
րու լուսագոյնը և առաջինը:

Վ. Թէքէեանի քնարերգութիւնը մօ-
տեցած է ամէն ձայներու որ կուգային ի-
րեն բնութենէն, աստուածներ փնտռելով
այդ արձագանգներու մէջ. նախնական
մարդու բնագոյային մղումով մը կարծես,
որ խօսքէն աւելի երգը փնտռած է իր շըր-
թունքներուն վրայ: Բայց ան ամենէն ա-
ւելի մտիկ ըրած է իր սրտի ազդումնե-
րուն, իր հոգիի խորունկ ձայներուն, ներ-
անձնական երազանքներուն, իր սէրերուն,
յոյսերուն, տենչանքներուն, պատրանք-
ներուն, խորհրդաւորին հրապոյրներուն,
հային:

Ան լայն բացած է իր հոգին իր հայ-
րենի երկրին ներշնչումներուն, իր ժողո-
վուրդին անմեռ յոյսերուն, տենչանքնե-
րուն, տաղնայներուն, ցաւերուն և տա-
ռապանքին, հայրենի աւանդութիւններու
և զրոյցներու, հայ մտքի ստեղծագործու-
թեան յաւիտեական և անկորնչելի յիշա-
տակարաններուն, հայ լեզուին, եկեղե-
ցիին, արուեստին, և հայրենի աւերակնե-
րու, որոնց փռչիւններուն մէջէն դուրս կը
բերէ յաճախ հայ հոգիին սրբութիւնն ու
ազնուականութիւնը:

Բայց ինչ որ այս ամէնուն մէջ, իր
ստեղծագործութեան ամենէն բնորոշ և կա-
խարող մասը պիտի մնայ, իր մէջ այն
լիմաստասիրողի ներքին խռովքն է որ իր
քերթուածներու մէկ կարևոր մասին կու
տայ այն խուսափուկ, ստուերային, տար-
տամ և եթերային հորիզոններու տեսիլը
որ երբ կը կարծես ստուգութիւնը բռնել
ու շօշափել, կը տեսնես յանկարծ, հիա-
ցումով կայծկլտուն նայուածքիդ զիմաց,
փռիւցումը, անյայտացումը և անէացու-
մը անոր, երկինքի երեսին վրայ յան-
կարծօրէն սրբուած ամպի ծուէններու
պէս: Իր մտածելու եւ արտայայտելու
կերպը, քիչ մը Բլանշինը կը յիշեցնէ մե-
զի, որ իր ոճի գեղերփնող վրձնումին
մէջ, երազին կը հագուելցնէ ստուգութեան
պատմութեանը, բայց անողոք բռն մը,
քերտու, մի գուցէ, ախ, երանի քե մը կու
գայ, տարակոյսի մութ և ցաւազին քողով
մը պարուրել զխանալու ծարաւի հոգիդ:

Ուրիշ սեփական գիծ մը՝ Թէքէեանի
քնարերգութեան մէջ, է այն սիրուն եւ
առինքնող կերպը որով ան իրականու-
թեան, առարկայականին մէջ կը տեսնէ
մարդկային հոգեկան տեսիլ մը, յաճախ
շնորհալի գիւտերով և զմայլելի հնարք-
ներով, բանաստեղծական խորհրդապաշտ
զպրոցին սիրական արահետներուն վրայ,
որ մարդկային հոգին կ'արբեցնէ, մերկ ու
չոր իրականութեան մէջ տեսնելով իր տեն-
չանքներու և երազներու մարմնացումը:

Այս երկու հիմնական զիտակէտները
ամենէն աւելի կ'անուշցնեն իր ստեղծագոր-
ծութիւնները, բարձունքներու և եթերա-
յին ոլորտներու անուշահոտութիւնները և
բերկրանքները բերելով իրականութենէն և
կեանքէն յուսախար մեր հոգիներուն, նոյն
ատեն մտքի այս ստեղծումը, որքան ա-
նուշ և որքան շնորհալի, կը լեցնեն ու կը
սնուցանեն մեր ներսը մեր յուսախարու-
թիւնները, դառնութիւնները, պատրանք-
ները կեանքին և մարդկային ճակատա-
գրին հանդէպ, լոյսով հոգիներու զովու-
թիւնը պարզեցնելով մեզի, յաւիտեական
ցաւին և չարիքին խոցոտումներուն դէմ:

Վ. Թէքէեանէ ունինք մինչև հիմա
քերթուածներու չորս հատորներ. Հոգե-
(քերթուածներ 1901) Հրաչայի Յարութիւն
(քերթուածներ 1914), Կես զիշերեկ մինչև
Արշալոյս (քերթուածներ 1918), վերջինը
Սիր (քերթուածներ 1919-1933):

Այս չորս հատորները մեզի կը պատ-
կերացնեն Թէքէեանի ներշնչումներու մեծ
մասը, և նոյն ատեն իր արուեստին զար-
գացումի յիշումը: Ինք իսկ կը խոստո-
վանի թէ իր արուեստը կեանքի սովորա-
կան ընթացքն ունեցած է: «Հոգեր» կը
պատկերացնեն իր պատանեկան և երի-
տասարդական առաջին տարիներու ծանր և
անվստահ քայլերը դէպի արուեստի խո-
րանը: Այդ քերթուածներու մէջ թէն կը
կուսնես բանաստեղծին քայլելիք ճամբուն
բոլոր երկայնութիւնը և հանճարի ուղե-
գիծը, բայց անոնց մէջ դեռ կ'ընթանայ
ա՛ն աղու անհաստատ քայլերով, տեսակ
մը խարխափումով և տարտամ ու անկշիռ
վարանումներով. թէ՛ խորքին թէ՛ լեզուին
և թէ՛ տողերու չափական կառուցուածքին
մէջ: Բայց վարպետը չպիտի ուզէ յամ-
նալ այդ վարանքին վրայ, պիտի քալէ,

վիշտը, իր ցեղին փճացումն էր ան. իր երազներու ամբողջական փուլագումը, վիշտ մը՝ որ տուաւ իր կեանքին իմաստ մը, և որ կ'ապրի իր երգերուն մէջ, խորունկ և զուսպ լացերով, հառաչանքներով և հեծեծանքներով: Այս պահուս աչքերուս գիւմացը ունիմ թէքէկանի դէմքը, գրասեղանի մը վրայ հակած. վշտի արձանացումն է ան. մաղերը թափած են իր բաց գանկին վրայ, Մասիսի սգաւոր գլուխին պէս իբր թէ ձիւնով սքողուած, հայկական խորխոր քիթը աչքերու խորքէն վեր կը բարձրանայ բողբոջի մը ցցուածքով, բայց լայն ճակտին սեմին վրայ գիծ մը կը բարձրանայ, ցաւագին երգի տողի մը երկարութեամբ:

Ան՝ աւելի վերջը պիտի ընտանենայ մահուան և անէացումի գաղափարին եւ անուշութեան, և զայն պիտի կանչէ իբր գերազոյն բարին ու մխթարութիւնը, հնդկական նիրվանայի տուած սփոփարար երջանկութեամբ:

Կը գրէ Սեւ հատորին մէջ «Մահուան» քերթուածով.

Պիտի ուզեմ երբալ մահուան կամովին
Օր մը՝ հասնաս եւ դեռ առողջ կայլետով
...
Արեւայական, աստուածային հիւրն է ան,
Որ մեր խոնարհ յարկէն եր ցերս կը մնէ,
Եւ մըղելով յանկարծ պատեր դրժնէ,
Կը վռնարկէ զայն պալատի մ'անասման:
...
Ո՛րքան մարդիկ հաւատացին Աստուծոյ
Եւ կոչեցին զԱյն բարեզօր, բարեխրեամբ.
Բայց ե՛ս, ո՛վ մահ, աւելի Քեզ կը հասամ,
Զի կը տեսնեմ Քեզ եւ Քու գործը սիրոյ . . .

Մահը՝ այլեւս, հասարակ և ռամիկ մարդուն սարսափի ուրուականը չէ, երկնային ազատարարն է, Լամարթինի բողբոջութեամբ, սիրոյ և փրկութեան աւետարներ հրեշտակը: Եւ խորունկ պատճառը կայ ասոր. կեանքի վրէպումը, հոգիին ամէնէն աւելի փայտայած տենչանքներուն, յոյսերուն, ձկառումներուն, բոլոր երազներուն ցաւագին խորտակումը, որ ապրող մարդուն հասարակաց բաժինն է հոս. գիտնալու անմարելի տենչը և չկրնալ հասկընալու կսկիծը կճող, մարդոց և ազգերու հեռն ու ատելութիւնը, բարոյական սնանկութիւնը, բարձրագոյն սկզբունքներու խոշտանգումը եւ սպանումը, ազգին դա-

րաւոր տառապանքը և անողորմ անճիտումը, որբերը, զօրաւորներու թուքն ու ժահըրը տկարներու երեսին. այս վիշտին բովանդակ խորութիւնը կը յուզէ թեքէկանի սիրտն ու հոգին, երգերու շարքի մը մէջ որու միակ դարմանը և գեղթափը կը փնտռէ մահուան ազատարար սիրազեղ ողջագուրումներուն մէջ:

«Գիրքեր» տիտղոսուած շատ գեղեցիկ քերթուածի մը մէջ (Սեւ), ի՛նչ հոգեզմայլ տողեր կը շարէ մարդկային իմաստութեան համար: Ի՛նչ գեղեցիկ նուաճումներ ըրած է, ինքը, մարդը, և զանոնք ժողոված ու բանտած է գիրքերու մէջ: Աստուած մը գտած է ան և գամած գիրքի մը մէջ, եւ սակայն յուզիչ պատրանքի մը տուած խորունկ տխրութեամբ կը գրէ ան.

Աստուածը ինք է զրսած, զրսած՝ զիրի մէջ գամած.
Երբ Անոր պէտք ունենայ
Ընդդէմ մէկուն կամ միւսին, — իր բանեւէն մըթամած
Կ'երայ հանել զԱնիկա . . .
«Մի՛ քապանցէր — ինք ըսած է Աստուծոյ որ ըսէ
«Քանցի ամէնիդ էք եղբայր . . .»
Եւ զինուորին ինք կանգնած է մարմաւէ, պրդիմնէ
Յուշադանքներ անհամար . . .
Զօրաւոր մարդը կ'ապրի, մոռցած զիրենք բոլոր,
Եւ զիրենք հակառակ . . .
Արդարութիւն, բարութիւն, մարդը ձեզ լաւ կը հանչնայ՝
Ինչպէս աստուծոյ երկրինին.
Տրկարին ձեռք կուտան հոն՝ (գիրքերու մէջ) մինչ
Կեանքը տարբեր է... մի իջ: [Կեանքի մէջ կուտան կից.
Բարոյական սկզբունքներու և սովորական
կենցաղի հակասութեան հանդէպ գերագոյն
հեղուկութիւնն է այս վերջին կարճ տողը.
«Կեանքը տարբեր է . . . մի իջ»:
ու բանաստեղծը իր ցոսումին և անկանգնելի յուսախարութեան ու պատրանքին մէջէն կը պոռայ զայրագին.

«Գիրքե՛ր, ամօրը մարդուն, կուգն ու վերեք անոր
Ծածկող շրթնի լոգամի՛դ
Երգեցիք եւ թղթ . . .
Գիրքե՛ր, գիրքե՛ր կեղծպարսիք, ե՛ս կ'ուզէի միմիակ
Մեծ զրեասան մը մէջ՝ ձեզ
Ամբողջովին հաւաքել, ձեռքովս տալ ձեզ կրակ,
Եւ ձեր փոշին հրակէզ
Յըրուել շուր ծագն աշխարհի, տալ երկրինին անյասակ...»

Բանաստեղծը, խորհողը, սիրոյ առաքեալը, թէքէկան, բոլոր անուշական հոգիներու պէս, կ'ամչնայ մարդկային մտքի այս ստեղծագործութիւններուն համար, որոնցմէ հոգին խոյս տուած է: Բարոյա-

կանի անբաւ սնանկութիւնը կը գալարէ անոր աղիքները. կեանքը և աշխարհը անուղղայ են միշտ, և հսկառակ են վսեմ և ազնուական ճիգերուն, կ'ապրին միշտ, իրենց սովորական կեանքը անողոք և անզգած: Ան տեսած է, ցաւագին խոռովքով մը, քաղաքակիրթ մարդկութեան զազանային պայքարներն իրերամարտ, ընկերութեան ծոցին մէջ, զանգուածներու թշուառութիւնը վայելքներու և կիրքերու անսիրտ յղփութեան հետ, քովքովի, և մանաւանդ իր ժողովուրդին անպատում տառապանքն ու փճացումը:

Ի՞նչոր այս տխուր մտածումները եւ անսպառ վիշտը կը յաճախեն թեքէհանի ներշնչումներուն մէջ. և չի կրնար իր անզորը հոգին ազատել ցաւի այդ նորոգուող կոտտանքներէն: Կը գրէ ան «Մութ ժամեր» կտորին մէջ.

«Ո՛վ դժբաղդ Ազգ, կարծեցի՛ր
Թէ կը սպասեն յառնումիդ.
Թէ հոգիներ կարեկիր
Պիտի լրւան շիր առ շիր
Սիրով, զուրով եւ հոգիդ:

և իբր եզրակացութիւն այս մտածումներուն կը շարունակէ.

«Ու փութեւն աւելի,
Ու խորեակէն ու ամէն
Գազաններէն անուշի,
Կը տառապիս այս ցաւէն՝
Թէ պէտք չի՛ր աշխարհի . . . »:

Ի՛նչ չարչարող գիտակցութիւն մարդու մը, ժողովուրդի մը մէջ, գոյութեան՝ կեանքին հանդէպ, երբ կը մղուի մտածել

«Թէ պէտք չի՛ր աշխարհի . . . »:

Այս անբաւ ու խորունկ վիշտը, բանաստեղծին մէջ, մխիթարութեան, սփոփանքի մը կարօտը կը զգայ. և այդ մխիթարութիւնը իր ապրելու իրաւունքին ու արժանիքին գիտակցութիւնն է, և թեքէհան գիտէ արժանապէս դուրս բերել այդ արժանիքն ու իրաւունքը իր սպաննուած ազգին համար, անոր փառքերու և ստեղծագործութեանց հարուստ բովբէն.

Հայ եկեղեցին է ան, հայ լեզուն, հայ որբը, հայ պատմութիւնը.

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ

«Եկեղեցին հայկական բարձր բերդն է հաւաստին
Իմ պապերուս՝ որ հողէն՝ զայն քառ քառ հանցին

Ու երկինէն իշուցին զայն ցող առ ցող, ամպ առ ամպ,
Ու բաղուեցան անոր մէջ հանդարտութեամբ, հեղու-
[քեամբ . . .]

Եկեղեցին հայկական հայ հողին եւ մարմնոյն
Զբանգեղեքն է փայլուն, մինչ իր խաչերն են դառն,
Եւ զանգակներն են բամբակն եւ երգն է մի՛շտ յաղթու-
[թիւն . . .]

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻՆ

«Բեզ, հայ լեզու, կը սիրեմ մզասանի մը նրման...
Ծառերուդ մէջ հովանոս կ'երթամ խնկով մ'անճաման,
Արմաներուդ, հիւղերուդ վրայ նայելով հիացիկ.
Զարմանալով թէ ինչպէ՛ս դուն մնացի՛ր՝ երբ սասիկ
Քամին եւ շուրջդ փրչեց ու տապալեց ամէն բան...»

Մէյմէկ պքուղ զոյնրզոյն ամբողջ տառերդ անա՛,
Հիւրեղ բառերդ, զոր որման հասունցուցին աւելներ,
Բառերդ որմն աչս պանուս ունիմ շրթանցքս վրայ
Բառե՛ր որ քիմը կ'օձեն, միւրեղու պէս հոտեան:

ՈՐԲ – ԻՇԽԱՆ

Դեռ տանքեօք տարեկան,
Ու դէմն է դեռ մանկական
Նայումաճք՝ ջինջ ու աղու,
Բայց խորումներ կան հակին:

Եւ բընակն այնչափ շնորհ,
Տըխուրեան հետ բընակն,
Զեւին, շեշին մէջ անոր
Կը ծածկուին կը շողան.

Եւ երբ՝ «դպրոց դըրէ՛ գիտ»
Կ'ըսէ ուժով, խորեւն
Կը պանանջէ, կը խորհիս,
Որ տան մականը իրեն:

Մինչեւ հոս, այս ամփոփ տողերուն մէջ, փորձեցի որչափ հնար էր, թարգմանել թեքէհանի հոգին, իր ներշնչումներու, մտածումներու և զգացումներու խորքին մէջ: Կը խորհիմ թէ կրնամ քանի մը տող ալ աւելցնել անոնց վրայ ցոյց տալու համար իր արուեստին գեղեցկագիտական արժէքը և լեզուին շնորհը. թէ եւ ընթերցողը մեծ մասով պիտի կրնայ գաղափար մը կազմել այս արժէքներու մասին, ներկայացուած նմոյշներէն:

Վ. Թեքէհանի խօսքը պարզ է, յստակ, սեղմ ու կուռ, զուսպ իր ծաւալումին մէջ. զարդարանք չունի ան: Ածականներ ու վերագիրներ չի փնտռեր բանաստեղծը, կարծես պէտք չունի անոնց՝ գեղեցկութիւնը և հրապուրդ ստեղծելու համար իր արտայայտութիւններուն մէջ: Անոնք շատ անգամ ընտանի ու մտերմիկ խօսակցութեան մը տարազը կը հագնին, միայն ու բնական, կարծես նախամարդն է

որ կը խօսի իր տպաւորութիւններու բուն թափին տակ, կամ զիւ նոր լեզու ելած մանուկ մըն է որ կը թոթովէ խօսքի՝ որ կ'աղուորնան իրենց կենդանի ու տաք թարմութեան մէջ: Վ. Թէքէեան իր խօսքերու եւ տողերու կախարդանքը կը փընտրուէ միշտ խորքին մէջ, խորհուրդի եւ զգացումի նորութեան եւ անակնկալին մէջ, գեղեցկութիւն մը որ իրական է եւ հարազատ, խորքէն բխող կուսական հրապոյրով մը: Եւ մենք կը սիրենք այդ գեղեցկութիւնը զոր աւելի հաղորդական կը զբանենք խօսքին պարզութեան եւ մերկութեան մէջ, մերկացած գեղեցիկ մարմինի մը բոլոր հրապոյրներովն ու թովանքովը: Թէքէեանի այս ըմբռնումը գեղեցիկի դադափարին՝ աւելի բնական ու ընտանի է մեզի համար: Կարգացէք զայն իր «Ասուպներ»ուն մէջ:

«Ալէքսանդր լեզուն եմ ասուպներով,
Ամառ գիշերներ ժողվեցի զանոնք,
Երբոր երկիմէն կ'իյնային սիրով
Ինչպէս փունի մէջ յոյս աչիւր անհոգ»

Ժողվեցի զանոնք ամառ գիշերներ,
Աշուրներուս մէջ, երբոր երկիմէն
Կ'իյնային՝ չինկած հողին վրայ դեռ.
Զինչ սէրէ՛ր ծընած ու մեռած արդէն:

Փափուկ ու զոդար անուշութիւն մը կայ այս լեզուին մէջ զոր այնքան վարակիչ ու ջերմիկ կը գտնենք: Բանաստեղծական լեզուի այս նոր կառուցուածքով անզուգական է Թէքէեան իր նմաններուն մէջ: Տեսէք դարձեալ այդ կախարդող խօսքը, «Ջաւական» քերթուածին մէջ:

«Ջաւկի մը շնորհն անգամ, ո՛վ Տէր, զրլացար
Ինձի ընդ միւս, եւ այդ մասունքը սիրոյս
Արդիւնցիր փականներու տակ անյոյս.
Եւ զիս իմ մէջս սպաննեցիր չարաշար:
Մինչդեռ հիմա դուռնէ դուռ, մինչեւ վերջ,
Քիչ մը գորով պաղատելով՝ պիտի գամ
Օսուր զոռն ֆով քալաւիկի յարածամ...
Օսուր զոռն աշուրներուն, հոգւոյն մէջ,
Ղողղղազին պիտի զրկաս որոնեմ
Եւ անձանք՝ պիտի մեռնիմ անոնց դէմ:

Թէքէեան սակայն, եթէ ժուժկալ է և զուսպ խօսքերու անպէտ զարդարանքին մէջ, երեան կը բերէ ան յաճախ գեղեցիկ պատկերներու գիւտը, որոնք իր խոհանքները, զգացումները եւ տպաւորութիւնները կ'ընեն աւելի կարկառուն, թափանցիկ և ըն-

կալուչ: Այդ պատկերները, սակայն, բռնազբօսիկ եւ արուեստական բաներ չեն իր մօտ, ժողովրդային բնազդական արուեստի մը պտուղներն են յաճախ որ շնորհ, փափկութիւն եւ հրապոյր ունին

Թէքէեանի համար որբերու «Աչքերն են հոգեւտուններ, լեցուն անուշ դիակներով», Գործուն (յունական կղզին) «Ջուրերու վրայ նետուած պարտէզ մըն է», հայուն հայրենիքն է «ցնորական օրօրոց, փառարանեալ պատուհաս, հուր՝ տաքցընող մեր հողին, տուն՝՝ յաւիտեան բոցածախ»: Խորհուրդները զոյն ունին անոր համար, «թրթուուն կանանչ խորհուրդդ իմ վրաս»: Յուշերը իրենց կարսամ ունին եւ Յոյսերը իրենց սամը: Մեր այս փնտռութեան շարունակելէ աւելի, լաւ պիտի ըլլար, կը խորհիմ, «Տաղ Գրաբարի» քերթուածին պատկերաւոր բովանդակութիւնը տալ:

Գրաբարը, նախնեաց լեզուն, արգազիր սեղանն է որուն հրաւիրուած է բանաստեղծը և իրեն հետ՝ բոլոր հայորդիները. վայելքի և համադամներու ի՛նչ յորդութիւն այդ սեղանին վրայ, ամէն ճաշակի՛ւր քիմքի պատշաճ ու վայել:

«Գողթնի գինին է անա, փրփրաղէզ, վարդահուր,
Որ կը հոսի ակաղեայ եզլիւներէն դարայի...
Խորեմացին է ամբոս ու եղիւն՝ մեղրացուր...
Մինչ բարգմանիլ հաց եմ սուրբ, խորիկ՝ ամէն
պատմագիր...»

Ո՛վ դու, կոյունք փառայեղ, դո՛ւն կը մրխաս
Տակալին՝
Երբեւ կարսայ մը պրդինձ ուր կ'եւայ միտքն եզ-
նիկին,
Երբեւ շամփուր մ'ուր կ'այրի նաբեկացեղ մեծ
հոգին,
Երբ խրկաման մ'ուրուն մէջ սիրսն է դրեք Շնոր-
հային:

Եւ մուսաներ մինչդեռ բոյրովոյ հոն կ'արբեան,
Դուն. ո՛վ մրբեմ երբեմնի մեր սքարեան, գի-
տութեան,
Դո՛ւն գրաւած եւ անտ եկեղեցեղ մեր սեղանն
Ու բեզ հոնկէ մեզի միւս կը բաշխէ հայ բանա-
ման:

ո՛չ այսչափ միայն, Թէքէեանի ստեղծագործութեան ակնարախ մէկ կնիքն է, անջատ ու կղզիացած պատկերներէն աւելի՝ իր քերթուածներու մեծ մասին խորհուրդի ամբողջական պատկեր մը ըլլալու հանգամանքը: Սյուպէս են «Սէր» հատորին մէջ, կաւուրք, փոշի-Ազգ, խաւուրդ,

Տկարուքիւն, մեծ հովեր, հուր usկոծից, խաւարում ելին:

Թեքէեանի արուեստին հմայքը սա յատկանիշներուն մէջ է. լեզուն պարզութիւնն ու բնականութիւնը, խորհուրդներու պատկերը և ընդլայնումը, անակնկալի հրապոյրն ու թովանքը, զգացումին տաքութիւնն ու թարմութիւնը, տպաւորութիւններու բռնութիւնն ու թափը և արտայայտութիւններու կենդանի հարազատութիւնը:

Տաղաչափական թեքնիքն ալ պարզ է իր մէջ, անբռնադրօս և սահուն, որ թէև մերթ կը թերանայ յորդարանքի, շարուածքի և յանգաւորումի մէջ, բծախնդիր կանոնաւորութեան և ճոխութեան պահանջի տեսակէտներէն, բայց ընթերցումի տըպաւորութիւնը համով հոտով կ'ըլլայ միշտ, խօսքերու բնականութեան մէջ:

Վ. Թեքէեան բռնաստեղծ է, ասոր տարակոյս չկայ, մանաւանդ վարպետ մը՝ աւելն հոսող ջուրերու յորդութեամբ և ըստակութեամբ: Կարելի է Թեքէեանի ըստեղծագործութիւններէն ընտրել և կազմել հաւաքածոյ մը զոր պիտի կրնային հեշտանքով ճաշակել օտարազգի ամենէն գթուարահաճ արուեստագէտները:

Անշուշտ այս քանի մը կարճ տողերուն մէջ՝ լեցուն և ամբողջական գաղափար մը տալ Վ. Թեքէեանի ստեղծագործութեան մասին, անկարելի էր և կը պակսէր ինծի այդ ձեռնհասութիւնը զոր աւելի կարող և ձեռնհաս գրիչներ պիտի կրնան ներկայացնել աւելի հարազատօրէն և աւելի ճշգրտօրէն. իմս՝ ես որ գէթ տարտամօրէն գիտեմ զգալ զեղեցիկը և արուեստին հպումը, բնագոյային ճաշակի մը խողովակով, ընթերցողի մը հիացումին և զմայլանքին տուրքն է լոկ՝ Թեքէեանի կախարդող տողերուն հանդէպ:

Գ. ՄԻԱԼԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՐԳԱՐԷԱԿԱՆ ԳՐՈՒԱԾՔՆԵՐ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՍԷՋ

Պ. Յ. Քիրտեան «Հին ճանապարհորդութիւններ Հայաստանի և հայոց մասին» խորագրով յօդուածներու շարք մը կը հրատարակէ «Հայրենիք» ամսագրին մէջ, կարևոր ծանօթութիւններով, և որուն Դեկտեմբերի թիւը կը բովանդակէր William de Rubruquisi (1253) ուղեգրութեան անգղիերէնէ թարգմանութիւնը՝ քաղելով Voyages and travels, by John Pinkerton- vol. VII. London, 1811-ի գիրքէն:

Rubruquis վանական մ'է, որ Ֆրանսայի Լուտովիկոս Թ. թագաւորէն իբր դեսպան կը ղրկուի Արևելք. ի մասնաւորի թաթարաց երկիրը և Չինաստան: Ան իր ուղեգրութեան մէջ շատ անգամ կը յիշէ Հայաստան և հայերը: Այս և այսպիսի ուղեգրութեանց հրատարակութիւնը ունի իր օգտակարութիւնը, վասնզի անոնք կը պարունակեն երբեմն շատ թանկագին տեղեկութիւններ հայոց պատմութեան, կենցաղի, ազգագրութեան և բնասիրութեան և տեղագրութեան վերաբերութեամբ:

Rubruquis բացի աշխարհագրական տեղեկութիւններէն իր այս ուղեգրութեան մէջ ունի հայոց մասին հետեւեալ շահեկան մասը որ կը վերաբերի հայոց մէջ տարածուած մարգարէական գրուածքներուն մասին և որ նիւթը պիտի ըլլայ մեր այս յօդուածին: Rubruquis Բաջուէն բաժնուէն յետոյ կուգայ Նախիջեւան քաղաքը և կը շարունակէ իր պատմութեամբը ըսելով. «Եւ հոն կար հին ատենները ութը հարիւր եկեղեցի հայոց. հոն սակայն այժմ կան միայն երկու փոքր եկեղեցի, որովհետեւ Սարակինոսները զանոնք կործանած են, որոնցմէ մէկուն մէջ ես Մննդեան տօնը կատարեցի, որքան որ կրնայի իմ պաշտօնեայիս հետ: Եւ ատոր յաջորդօրը եկեղեցւոյն քահանան մեռաւ, որուն թաղման եկաւ բարձր երկիրներէն ինչ որ եպիսկոպոս տասներկու վանականներով, որովհետեւ Հայաստանի բոլոր եպիսկոպոս-